

ŽIVKO BJELANOVIĆ, Split

PROZODEMSKE VARIJANTE U ANTROPONIMIJI

U formiranju semantičkog plana antroponima akcent i kvantiteta nisu tek pratioci izvođenja tvorbenim elementom. Onako kao što meliorativ ili pejorativ nastaje u derivaciji zavisno od sufiksa pozitivne ili sufiksa negativne konotacije, tako se i prozodemom ove ili one prirode mogu dobiti opozitne semantičke vrijednosti antroponimskih leksema. U članku su prikazani primjeri tipa Dújica, Đökica, Đúrica, Jândrica, Jóvica, kao hipokoristici i tipa Dújica, Đökica, Đúrica, Jândrica, Jóvica kao pejorativi. Na sličan način opozitno značenje imaju i antroponimske varijante ženskog roda Đúkica/Đúkica, Jágica/Jágica te Jékina/Jékina, Mándina/Màndina itd.

I. UVOD

1.1. Uloga prozodema kao značenjskog signala u antroponimiskom znaku u našoj je literaturi tek naznačena. Nizanje potvrda za ovu konstataciju ne smije biti zamorno, pa će samo navesti 1. da su Jéla/Jěla, Káta/Käta, Mánda/Mànda, Mára/Màra itd. dani u RJA¹ kao značenjske opozicije hipokoristik/augmentativ, odnosno meliorativ (Jéla, Káta, Mánda, Mára)/pejorativ (Jěla, Käta, Mànda, Màra), a ovakva opozicija (ako uopće jest semantička opozicija) nije karakteristična ni za jednu dijalekatsku bazu hrvatskog ili srpskog jezika, 2. da su Vuku² forme Tódica i Tómica u jednakoj mjeri deminutivi i po značenju kao što su deminutivi Tódica i Tómica, 3. da leksikograf RSA³ razliku između deminutiva (hipokoristika) Jökica i deminutiva (hipokoristika) Jókica svodi samo na razliku muško (Jökica)/žensko (Jókica) i 4. da je dobro objaš-

njena jedino značenjska vrijednost akcenta u dvosložnih hipokoristika tipa Jóvo, Náda.

1.2. Jasno je već iz ovih nekoliko uvodnih napomena da prozodemski signal smatram jednako vrijednim u formirajući semantičkog kompleksa antroponimiske jedinice kao što su recimo u izvedenih antroponima vrijedni tvorbena osnova i tvorbeni sufiks⁴ te da u distribuciji akcenata i kvantiteta prema vrsti značenja koje nose postoje i u ovoj vrsti leksika zakonitosti barem onolikih razmjera kolikih su i u apelativa.

Neće ovdje, dakle, biti riječi o akcentima tipa Jöja/Jója, Míća/Míća, Péša/Péša, Pává⁵/Páva, Sáva/Sáva, Sàvela/Sàvela itd. koji, kao što se vidi, svojom razlikom nose samo obavijest o razlici denctata po spolu, niti će ovdje biti riječi o prozodemskim realizacijama tipa Årsenije-Årsenije-Årsénije-Arsénije, Dmítrić-Dmítrić-Dmítrić-Dmítrić, Đukëla-Đukela, Jákov-Jákōv-Jákōv, Ksënia-Ksènija, Ljúbän-Ljùban-Ljùban, Mìkäilo-Mikàilo,⁶ Milánčina-Milánčina-Milànčina, Mladénko-Mladénko, Prèdrág-Prèdrág, Sìmürda-Simürda-Simúrda itd. jer su ove prozodemske kolebljivosti slične kolebljivostima tipa Ljepòsova (:Ljepòsava), Mùmčilo (:Mòmčilo), Obrat, Òbred (:Òbrad), Sàuška (:Sàvuška), Smèuna (:Simèuna), Ti(k)omIr (:TihomIr), Vráne (:Fráne) itd. koje ne pomiču značenje nekih od ovih formi ni u jednom od dva moguća pravca bez obzira na to realizirao se sa skale mogućih realizacija ovaj ili onaj fonem, ovaj ili onaj segment izraza. Ovdje ću govoriti:

1. samo o varijantama osobnih imena, dakle o onim antroponimima koji imaju značenje drugačije od značenja ostalih antroponima antroponimskog grozda bilo po predznaku, bilo po intenzitetu pejorativnog ili meliorativnog sadržaja, i

2. samo o prozodemskim varijantama, dakle o onim osobnim imenima kojima su semantičke vrijednosti rezultat realizacije ovog ili onog akcenta, odnosno rezultat dužine ili kratkoće vokala u sufiksalm segmentu.

U kontekstu: "Upoznali su se i donekle udomaćili s njegovim ukućanima, s materom mu, starom krežubom Vajkom, kojoj je iz

usta virio usamljen jedan donji sjekutić, sa ženom mu bezbojnom Marijom, s malom Jekinom, koja je već išla na pašu za blagom, i s malim Jovom ..."⁷, Jekina je i mala i mlada ženska osoba, a to znači da joj uz ove deminutivne atrIBUTE pripadaju i atrIBUTI hipokorističkog karaktera: draga, lijepa itd. Denotat ove Desničine proze nikako ne može biti označen antroponomatom Jekina, dakle s augmentativno-pejorativnom kvalifikacijom, već antroponomatom Jekina, dakle formom kojoj u odnosu na pejorativ prozodem mijenja značenjski predznak. Na taj su način izrazi Jekina i Jekina prozodemske varijante imena Jeka.

Na antroponimijskoj građi koju sam prikupio na novoštakavskom području sjeverne Dalmacije prikazat će dva para takvih varijanti, i to: par tipa Jovica, sigla ò(k)ica,⁸ i Jovica, sigla ò(k)ica, te par tipa Jekina, sigla ò(k)ina, i Jekina, sigla ò(k)ina.

II. TIPOVI PROZODEMSKIH VARIJANTI

2.1. Varijante tipa ò(k)ica/ò(k)ica

2.1.1. Hipokoristična osnova i deminutivni sufiks u strukturama trosložnih antroponima tipa Jovica m. ili Dukica ž. ne rezultira uviјek hipokoristično-deminutivnim značenjem izvedenice. Antroponimi kakvi su npr. Ćirica i Ćírica, Dákica i Dákica (:Dáko, Dámjan), Dújica i Dújica, Đökica i Đökica, Đurica i Đúrica, Jàndrica i Jándrica (:Jándre), Jékica i Jékica, Jókica i Jókica usprkos tolikim podudarnostima forme toliko se razlikuju u onoj drugoj razini jezičnog znaka, u semantičkom sadržaju, da ni u kojem slučaju ne možemo kazati kako su pred nama antroponimski znaci s akcenatskim dubletom. Jednom, tip ò(k)ica, imamo meliorativno značenje koje je, zavisno od čestote upotrebe forme, samo s više ili s manje izraženom hipokoristično-deminutivnom konotacijom, pa su prema tome denotati ovih signansa osobe i male, i mlade, i drage, i dobre, drugi put, tip ò(k)ica, imamo pejorativno značenje zbog čega su Ćírica, Dákica, Dújica, Đúrica,⁹ Jándrica itd. mali, ali ne mlađi ljudi, dakle malenkosti izvana, po izgledu, pa otud malenkosti i po svemu

ostalome.

2.1.2. Polarizirano osnovno značenje ovih prozodemskih varijanti najjasnije se očituje onda kad se u komunikaciji uže govorne zajednice istovremeno jave oba parnjaka iz opozicije. Pored već navedenih danas u novoštokavskoj Dalmaciji, a na sličan način i u susjednim novoštokavskim govorima,¹⁰ postoje u živom leksičkom fondu još i ovi parovi za muške:

Ćićica i Ćica (:Ćeo, Ćilija), Ilica i Ílica,¹¹ Jòvica i Jóvica, Kùzmica i Kúzmica, Málica i Mática, Níkica i Níkica, Óbrica i Óbrica,¹² Pàjica i Pájica, Sàkica i Sákica, Símica i Símica, Spàsica i Spásica, Stípica i Stípica, Špírica i Špírica, Tòmica i Tómica,¹³ Trìvica i Trívica, Vàsica i Vásica, Vòjica i Vójica,¹⁴ Vujica i Vújica,

te ovi parovi za ženske osobe:

Dùkica i Dúkica, Jágica i Jágica, Jànjica i Jánjica,¹⁵ Jèlica i Jélica, Màndica i Mándica, Màrica i Márica, Stànica¹⁶ i Stánica, Vùkica i Vükica itd.

U ženskih se imena ne osjeća tako jak kontrast značenja između formi ò(k)ica i ó(k)ica, posigurno zbog toga što je, kao posljedica shvaćanja da nije podjednaka sramota mušku i žensku biti malen rastom, pejorativnost ženskih u odnosu na muška imena ó(k)ica prigušenija. Ove sitne razlike i sitne nijanse u opisu deskripciji nepodatnog semantičkog čvora treba svakako zanemariti. A to što se kao prava (službena, administrativna) imena javljaju samo ona forme ò(k)ica¹⁷ (Jòvica, Jèlica, Màrica, itd.), što će netko nekom Sáki, Špíri, Vúji itd. reći da je Sákica, Špírica, Vújica... tek kad mu se nađe iza leđa (ili reći Stáni, odnosno Vúki da je Stánica, odnosno Vükica kad onaj koji je spominje hoće da je ponizi) znači svakako da se govornici vještoto koriste meliorativnošću, odnosno pejorativnošću jednih ili drugih formi bez obzira na stupanj intenziteta ovog ili onog značenja u antroponimima ovog ili onog roda.

2.1.3. Ne treba očekivati (možda i zbog nesavršenosti jezika kao sredstva za sporazumijevanje) da će i pored ovolikog mnoštva primjera s jasno razgraničenim značenjem svi trosložni antroponimi na -ica imati simetričan raspored prozodema i semantema prema tipu Jòvica (hipokoristik)/Jòvica (pejorativ). Ima najprije pregršt primjera imena (varijanti imena) muškog roda tipa ð(k)ica kojima ne stoji nasuprot forma istog roda simetrična opozitnim akcentom i opozitnim značenjem.

Antroponimi Ántica, Bóžica, Dánica, Jóšica, Mílica znače, doduše, mali (jadni, kukavni itd.) Ánte, Bóžo, Dáne, Jóšo, Míle, ali ovo značenje više proizlazi iz sistema nego iz opozicije ð(k)ica/ð(k)ica jer su Ántica, Bóžica,¹⁸ Dánica, Jóšica,¹⁹ Mílica ženske osobe i jer su ova imena uvelike "potrošila" svoju deminutivno-hipokorističku značenjsku vrijednost budući da se kao prava imena (izuzev Jòšica) i suviše često javljaju u komunikaciji. Simetrična ovoj je i asimetrija:

Bójica,²⁰ Míkica, Sàvica, Stòjica²¹ (za muške) i Bójica, Míkica, Sàvica, Stòjica (za ženske osobe),

u kojoj (asimetriji) još uvijek traju značenjske vrijednosti meliorativnog, odnosno pejorativnog karaktera, pravilno raspoređene u odnosu na ð(k)ica/ð(k)ica, ali s tendencijom da preko prelaznih formi (kakve su npr. Túmica - muško i žensko, Zòrica²² - muško i žensko, ali Túmica samo muško, Zòrica samo žensko) dođe do neutralizacije svih opozicija. Rezultat takvog procesa jesu i "patološke" forme Gójkica - Gójkica,²³ Mírkica - Mírkica,²⁴ Périca - Périca, Stèvica - Stévica, pa i Bránkica (à) - Bránkica, Zdràvkica (à) - Zdrávkica,²⁵ Žívkica (í) - Žívkica²⁶ itd. u kojih je nestankom jasne granice između kategorije muško/žensko²⁷ nestalo i jasne granice između kategorije meliorativ/pejorativ.

2.1.4. Spomenut ću i skupinu trosložnih antroponima na -ica koji-ma nisam čuo jedan od parnjaka iz opozicije ð(k)ica/ð(k)ica. Čuo sam:

Čédica (:čédo), Glíšica (:Glíšo),²⁸ Pánica (:Páne), Péšica (:Péšo), Pílica (:Píle, Pilip), te Míljica

(:Mílja, Milija, ž.), Rádica (:Ráda, ž.), Rósica
(:Rósa, ž.), Síšica²⁹ (i Šíšica: Síša, Simèuna).

Kad se uzme u obzir da ovi antroponimi imaju i formu i značenje kao i antroponimi ò(k)ica iz opozicije ò(k)ica/ò(k)ica te da samo pokoji od njih teško da može imati opozitnu formu (Pílica, npr. zbog homofona pilica), možemo reći da i ove prozodemske varijante pripadaju sistemu i da u ovoj kategoriji jezična potencija može postati jezična realnost sa svim opozicijama: muško/žensko, ò(k)ica/ò(k)ica, meliorativ/pejorativ kad se u etnografском kontekstu javi potreba da se neostvareno ostvari.

To isto vrijedi i za nerealizirane (nerealizirane zato što nisam čuo da su realizirane) parnjake antroponima:

Ćëvica (:Ćévo ili Ćëva od Stévo), Lákica (:Láko ili Láka od Lázár), Lükica³⁰ (:Lúka), Márkica (:Márko), Mímica (:Mímo), Növica (:Növák), Öljica (:Ölja), Ránkica (i Ránkica : Ránko), Vékica (:Véko od Véljko), Dürđica (i Dürđica : Dürđa, ž.),³¹ Ružica (ako nije Rùžica : Rùža, a Rúžica : Rúža), Šímica (:Šíma, ali može doći do neutralizacije Šíme m./Šíma ž.).³²

2.2. Varijante tipa ò(k)ína/ò(k)ína

2.2.1. Odlike izraza i značenja prozodemskih varijanti tipa Jékína/Jékina (v.1.2. ovog članka)^{32a} manifestiraju još i ovi parovi imena ženskog roda:

Bojína i Bójina, Đukína i Đukína, Íkína i Íkína, Jökína i Jökína, Kátína³³ i Kátína, Màndína i Màndína, Mártína i Mártína, Mašína i Màšína, Ólgína i Ólgína, Ròsína i Ròsína, Tòšína i Tòšína, Zòrína i Zòrína.

Osim u parova Rádína i Rádína, Đurína i Đurína te, možda, u para Dúšína i Dúšína³⁴ ne susrećemo među imenima muškog roda na -ína (kakvi su npr. Čédína, Céjína, Dújína, Đujína, Jósína, Krèšína, Lükína, Micína, Mišína, Pavlína, Vásína itd.) rasporeda

jezičnih signala prema tipu ò(k)īna/ò(k)īna. To znači da je i nekoliko primjera opozicija ove prirode u imena muškog roda sasvim marginalna pojava, pojava nastala analogijom kad već nejezični sadržaji nisu toliko diferencirani da bi im bili potrebni jezični signali iz jezgra jezičnog sistema da se oni označe.

2.2.2. Isključujući samo mogućnost da se prema varijanti Pètrīna (:Pétra, ž.) javi ženski parnjak Pètrīna (budući da se sufiksom -īna izvodi od Pètar samo varijanta muškog roda),³⁵ primjeri Bòsīna (:Bósa), Kòsīna (:Kósa) i Nàdīna (:Náda) mogu imati i ò(k)īna forme. A to što ih nisam pribilježio najvjerojatnije je posljedica poznate istine da zbog vrlo nesavršenog sistema prikupljanja dijalektološke građe ni najosjetljiviji receptori ne mogu registrirati sve (pa ni sve značajnije) jezične podražaje.

2.2.3. Ne bi li bilo ispravnije odnos ò(k)īna/ò(k)īna prikazati kao odnos izvedenica sufiksom -ina/izvedenica sufiksom -īna budući da u nas sličan odnos razlike u kvantiteti sloga sufiksальног segmenta već postoji (Pètrić/Pètrīc, Ljùbān/Ljùbān, pa možda i Tòdīn/Tòdīn? Odgovor na ovo pitanje treba u granicama problema definiranog naslovom ovog članka biti vrlo kratak jer vrijednost kvantitete u diferenciranju značenja izvedenica ò(k)īna i ò(k)īna ne može biti umanjena bez obzira na to shvatili mi produljen izgovor početnog vokala sufiksa -ina kao posebnu karakteristiku tog tvorbenog elementa ili shvatili da još jedan prozodem (tj. kvantiteta) uz jedan već postojeći (tj. kratkouzlazni akcent) mora s promjenom forme promijeniti i već postojeće značenje antroponima. Kvantiteta o kojoj je riječ najvjerojatnije će biti alogotskog porijekla kad se na ovom mjestu javila samo u antroponomiji (pod utjecajem tako čestih imena kakva su Angèlīna, Katàrīna, Kristīna/Kristína, Màrīna, Règīna, odnedavna i Žàklīna) i kad pojava nije izvan uskog mediteranskog pojasa zahvatila domaća (ili odomaćena) ženska osobna imena na -ina. Možemo, dakle, reći da tuđi prozodem (ne tuđi sufiks), integriran s drugim antroponimijskim signalima, živi u relativno velikom broju antroponima tipa Jékīna nekih novoštokavskih govornih zajednica zahvaljujući potrebi da se skroman

inventar osobnih imena proširi varijantama imena te da i imenom (varijantom) kvalificiramo osobu kad je efikasnije ne možemo kvalificirati nekim drugim distinkтивним elementom.

III. ZAKLJUČAK

Dva plodna tipa tvorbe u antroponimiji dokazuju da prozodem nije samo pratilac izvođenja antroponima tvorbenom osnovom i tvorbenim sufiksom već da se u derivaciji i sam javlja tvorbenim elementom. Izrazu drugačijem od nekog izraza imena ili varijante imena samo u kvantiteti i kvaliteti naglašenog sloga, odnosno kvantiteti vokala sufiksальног segmenta prozodem mijenja i značenje u smjeru melioracije ili pejoracije.

Jednom je to značenje sistemsko, primarno, drugi put individualno, sekundarno (okazionalno), jednom je dakle semantički sadržaj prisutan u izrazu i bez konteksta, bez asocijacije signatum/signans, drugi se put sadržajni entiteti otkrivaju tek entitetima osobe koja je znakom označena (tip Glišica).

U ovom je članku bilo riječi samo o sistemskim značenjima iz odnosa ò(k)ica/ò(k)ica i ò(k)ina/ò(k)Ina. Varijante antroponima ò(k)ica i ò(k)ina osobe kvalificiraju meliorativnim, a varijante ò(k)ica i ò(k)ina pejorativnim značenjskim predznakom ne hipokorističkom osnovom i deminutivnim (augmentativnim) sufiksom već posebnom prirodom prozodema. Primjeri iz naše leksikografske literature posiguran su indikator da pojava nije regionalno ograničena budući da sličnu distribuciju značenja u zavisnosti od distribucije akcenta i kvantitete možemo susresti i u novoštokavskim govorima koji kao i govor i sjeverne Dalmacije pripadaju zapadnom tipu istočnohercegovačkog dijalekta. Ovi su reci samo poticaj da neistraženu ulogu prozodema u formiranju novih izraza i novih značenja u antroponimiji istražimo za potrebe naše dijalektologije, leksikografije i normativne gramatike.

B i l j e š k e

- 1 Rječnik hrvatskog ili srpskog jezika, izdanje JAZU, Zagreb 1882-1976, s.v. Jela, Kata, Manda, Mara.
- 2 Vuk Stefanović Karadžić, Srpski rječnik, Nolit, Beograd 1972, s.v. Todica, Tomica.
- 3 Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika, izdaje SANU, knj. 8, Beograd 1973, s.v. Jokica.
- 4 Zato antropoimski jedinice bez akcenta nisu sasvim definirane, a antropoimski rječnici s tek djelomično definiranim odrednicama upola vrijede.
- 5 Pāvā od Pāvao.
- 6 Mikailo prema Mihailo.
- 7 Vladan Desnica, Zimsko ljetovanje, Sarajevo 1966, str. 32.
- 8 o = slog (dakako i naglašen neki od vokala tog sloga), (k) = konsonant (ili grupa konsonanata) iza vokala prvog sloga, ica, īna/īna = sufiks izvedenice. S ovakvom kompozicijom znakova kratice je moguće iščitavati s odgovarajućim prozodemima.
- 9 "Em ti pet duša kurvinije, đe li je tvoj pečeni Đurica (tj. Đurica, Ž.B.), đe je ona kukavica", iz jedne neobjavljene proze Nikole Radića.
- 10 U Lici (prema primjerima koje mi je saopšio mr Milan Drađević), a, vjerujem, i u Bosanskoj krajini.
- 11 Drugo je īlīca od īlija (u RJA još i īlica) kao što pored Jāndrica i Jāndrica postoji još Jāndrića od Jāndrija.
- 12 Prema Obre od Obrad.
- 13 Na cijelom ovom području čuje se samo Tūmica i Tūmica.

- 14 Vásica i vójica u odnosu na ostale rjede se čuju, ali i RJA donosi za njih potvrde.
- 15 Akcent je drugačije intonacije valjda da se izbjegne kolizija s jánjica (žensko janje).
- 16 Čuje se i ('), dakle još i Stànica.
- 17 Zato je u tekstovima: "Zadruga je taj posao povjerila Simici Dujakoviću i drugim majstorima koji su staru tehnologiju sušenja pršuta na dalmatinski način primjenjivali po domaćem receptu", Slobodna Dalmacija, 3. februara 1981, str. 4, "Zmijolovom se bavi i jedna žena. Zove se Đukica Mijić-Ljubičić i ima 55 godina", Nedjeljna Dalmacija. 7. juna 1981, str. 27, riječ o Simici i Đükici.
- 18 RJA navodi da se Bòžica odnosi i na muškarca i na ženu.
- 19 RSA s.v. Jòšica.
- 20 RJA s.v. Bòjica.
- 21 RJA s.v. Stòjica.
- 22 i Zòrica.
- 23 i Gòjkica, samo ž.
- 24 i Mírkica, samo ž.
- 25 i Zdràvkica, samo ž.
- 26 i Žívkica, samo ž.
- 27 Svi ovi primjeri su izvedenice od hipokoristika Péro, Stévo, Gójko, Mírko, Bránko, Zdrávko i Žívko za muške i Péra, Stéva, Gójka (ô), Mírka, Bránka, Zdrávka (â) i Žívka za ženske osobe.
- 28 Neobičan akcent Glišica (v. RJA s.v. Glišica) motiviran je, vjerojatno, kakovom osobinom samo denotata ovog izraza i sasvim je izvan akcenatskog sistema svoje kategorije.
- 29 "... pope, čekajder, koga ono u kući Stojan ima? Simu ... Stanka... Jovana... Savu... Šišicu... Martu", "... neka Sišica dobro čuva vola, neka ga ne poj", Vojin Jelić, Limeni pijetao, Zagreb 1952, str. 20 i 39.

- 30 Lúkica, u Petra Skoka (Etimologiski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, knj. II, Zagreb 1973, s.v. Luka).
- 31 Drugo je Đurdíca od Đurdija, s kontrakcijom iji > ī.
- 32 Fráne, Ive, Ljúbe, Míle, Šíme, Tóne, Více itd. nominativi su imena i ženskih osoba (u novoštokavskom ikavskom pojasu Dalmatinske zagore).
- 33 Na pitanje osjeća li razliku između imena Jékína i imena Jékina (pitanje upućeno tolikima u toku mojih terenskih istraživanja) Bogoljub Mandić iz Zečeva na svoj je način definirao razliku: "Čini mi se da će Jékína nadživjeti Jékinu."
- 34 Katína, v. RSA s.v. Katina.
- 35 Dúšina je u RJA ime samo ž. roda.
- 36 "Petrina je još jučer otišao u Sukošan po klak i možda će i noć dok se vrati", Vladan Desnica, o.c., str. 108.

S u m m a r y

PROSODIC VARIANTS IN ANTHROPOONYMY

In shaping the semantic side of anthroponyms, accent and quantity are not merely concomitant elements to the word-forming morpheme. Just as a meliorative or a pejorative can be derived through the use of a suffix with positive connotation or one with negative connotation, so also one or another prosodeme can give opposing semantic values to anthroponymic lexemes. The article cites examples like Dújica, Đökica, Đúrica, Jàndrica, Jòvica as hypocoristics and Dújica, Đökica, Đúrica, Jàndrica, Jòvica as pejoratives. Likewise the anthroponymic minimal pairs of feminine names Đúkica/Đúkica, Jágica/Jágica and Jékina/Jékína, Màndina/Màndina etc. have opposite meanings.